

УДК 21:14

Бредун І. В.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри філософії, Харківський національний
університет будівництва і архітектури
(Україна, Харків), polk@i.ua

Компанієць Л. В.,

доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри
теорії культури та філософії науки, Харківський
національний університет ім. В. Н. Каразіна
(Україна, Харків), polk@i.ua

Есхатологія Долі: ідея кола

Проводиться аналіз смислового простору теми есхатологія Долі. Автори здійснюють вивчення проблеми її інтерпретації у релігійній та світській літературі. Дослідники звертаються до низки існуючих визначень базових концептів дослідження, виокремлюють існуючі підходи у розкритті теми роботи, обґрунтовують дослідницьку стратегію в її осмисленні. У роботі автори презентують ідею кола як матрицю есхатологічних систем, культивують нетрадиційний підхід до осмислення есхатологічної проблематики.

Ключові слова: есхатологія, Доля, інтерпретація, концепт, коло, індивідуальна, Всесвітня, матриця.

Кожна есхатологічна модель (історична) у своїх межах культивує смислові прошарки, базові есхатологічні ідеї, акценти в їх осмисленні та презентації. Як результат, останні формують індивідуальну матрицю мислення своєї епохи. Саме в епіцентрі есхатологічних світоглядів відбуваються процеси «перехресного» (світського та релігійного) смислотворення та розвитку, культивування векторів втілення есхатологічних уявлень та ідей, остаточне розростання та оформлення світоглядних меж кожної окремої людини, культури. Означене складає невичерпне джерело для наших дослідницьких роздумів у контексті виявлення есхатологічних першооснов релігійної свідомості (ідей), які вибудовують «кістяк» релігійних світів, формують множинну систему релігійних світоглядів майбутнього.

Ступінь розробленості проблеми. Есхатологічна проблематика пронизувала всі релігійні та філософські (світоглядні) системи людства.

Метою стає поглиблене концептуальне переосмислення есхатології Долі під кутом зору циклічної моделі буття (ідеї кола).

Ми висунули гіпотезу, що циклічна модель світу (ідея кола) являє собою атрибут релігійних та світських спільнот. Відразу зазначимо смислове значення терміна «модель» (фр. *modelle*, іт. *model*, лат. *modulus* – спосіб, взірць). Виходячи з останнього, окреслимо авторську точку зору. А саме, що будь-яка модель світу (релігійна чи світська) не може бути визнана як остаточна, кінцева універсальна світоглядна модель. Ми не маємо на увазі adeptів конкретних систем та їх уподобання, які з нами будуть не згодні. Йде мова про культивування певного академічного погляду (об'єктивного) на феномени релігійного змісту, різні ідеологічні моделі світу. Крім того, слід враховувати еволюційний фактор розвитку людської свідомості у всі часи, тобто поступовий розвиток релігійної та світської свідомості, який не припиняється (принаймні повинен бути таким стосовно релігійної). Ми використовуємо концепт «модель» також у значенні описання процесу (явища), тобто осмислюємо ідею Долі у значенні певного

універсального процесу буття, характерного для всього існуючого [1, с. 590].

Перейдемо до теми кола. У нашому контексті вона складає смислові засади ідеї Долі, яка розгортається у колооборотах Всесвіту (світу речей, людських душ). У коло наших роздумів потрапляє академічна думка (її інтелектуальні надбання), яку ми використовуємо в обґрунтуванні припущень дослідження та у розбудові його смислового поля (того чи іншого концепту). У ході розкриття теми роботи ми прийшли до висновку (раніше), що ідея Долі розкривається через такі терміни та їх значення: «світ», «історія існування світу», «ідея світотворіння», з одного боку. У цьому сенсі Доля (як ми визначили) охоплює релігійні та світські міркування людства про світ та його виміри, тобто про певні рівні простору, у межах яких здійснюється життя всього існуючого, тобто про його структуру. У цьому сенсі можливо говорити про Всесвітню есхатологію. З іншого боку, розглянемо смисловий бік концептуального поля нашої теми (ідеї Долі): «коло», «закон», «світ», «час», «кінець», «вічність» та ін. Як наслідок цього, окреслимо також існуючі моделі світу (деякі із загальноприйнятих).

Ідея кола розкриває уявлення людства про світ (його Долі). Отже, звернемося до концепту «коло», яке отримало своє укорінення в уявленнях людства та до термінологічного аналізу. Спочатку був Бог та хаос. У певному сенсі світ Бога та останній. Слово «хаос» в енциклопедичних джерелах визначається як «пустий простір, щілина». У римлян існували уявлення про щілину світу, які фіксуються у латинському терміні «*mundus*». Останній пов'язується фахівцями (лінгвістами) із стародавнім індійським словом «*mandwala*», яке вказує на магічний круг, шар. В історико-етимологічному словнику слово «хаос» визначається як первинний стан (поза формою) світу та Всесвіту. Це безкінечний простір [2, с. 332].

Окреслені тлумачення можливо інтерпретувати так. Через щілину світу проникає певна енергія, яка коловортається, існує на початку буття у певному стані, який собою утворює коло, «шар». Отже, у просторі кола існує ще не упорядкований хаос (елементів, енергій). В грецьких текстах йдеться про «хаос» як «нижню частину, безодню», як яму, яка все поглинає. Таким чином, релігійна свідомість малює перед нами початок буття земного через ідею кола, яке коловортається, з одного боку. З іншого боку, окреслює уявлення про світ як нижній рівень Всесвіту.

У стародавньому світі поняття «мандала» окреслюється як сакральний центр світу, універсуму. Це простір, в якому з'єднуються три космічні зони світоустрою, а саме небо, земля, підземний світ. Отже, ми бачимо, як поступово формується різномірнева система світоустрою у свідомості людства, а ідея кола стає її засадничим елементом.

Поступово релігійна свідомість продукує уявлення про координати простору. Дослідники їх пояснюють через центральний космічний символ (дерево), який з'єднує «серединний світ» з небесним і визначає його систему координат.

Окреслимо декілька думок із історії виникнення уявлень про простори світоустрою. Так, дослідники зауважують, що результатом розвитку людської свідомості стають певні асоціації, які пов'язувались завжди з

ростом дерева. У всі часи дерево символізувало початок світу, а його руйнування сприймалося як кінець світу. Саме ці спостереження стали додатковим джерелом появи перших есхатологічних настроїв та ідей (релігійної символіки).

Стосовно уявлень людства про виміри світу слід додати про світ земний, світ небесний, загробний світ (підземний світ). У цьому відношенні, на наш погляд, необхідні деякі смислові прояснення. Це стосується концепту світу «загробний як підземний». В повсякденній свідомості, літературі він сприймається у прямому значенні. Але ми знаходимо у філологічній літературі додаткові, первинні контексти цього слова. Так, концепт «загробний світ» тлумачиться як «світло», «сяяння» [3]. Це вказує саме на духовні виміри буття, які по-різному тлумачаться (у категоріях земного мислення та у межах релігійного світогляду). Уявлення про виміри небесного світу, а також наступні концепти розширюють розуміння Долі універсуму.

Домінуючими у християнському світогляді є уявлення про «нижній», «середній» та «верхній» світ. Цікаво, що Єрусалим сакральна свідомість усвідомлювала як центр світу, а його стародавнім символом був знак «мандала», тобто коло.

Додамо кілька слів до раніше сказаного. З окреслених уявлень веде свій початок стародавній тезис «Космос починається з хаосу». Дослідники тлумачать цей вислів як світ, який виникає з розщелини. Таким чином, у замкненому колі організується певний вимір Всесвіту. Цю ідею ми знайдемо в глибинах релігійної думки, в її міркуваннях про перші дні творіння, коли Бог звів один кінець світу з іншим (стародавня символіка змії, яка тримає свій хвіст), поклав основу упорядкуванню його меж. У стародавній грецькій мові «світ» – це космос (порядок), упорядкований простір. Він охоплює у смислового відношенні три виміри, а саме «за речами», «до речей», «понад речами» [4, с. 95]. Отже, з ідеї кола починається все існуюче буття.

Історичні моделі світу. Дослідники говорять про три типи часу, які поступово склались у свідомості людства. На їх засадах існують три типи уявлень про світ, тобто моделі буття. Йде мова про «циклічне» та «лінійне» уявлення про розгортання часу, яке зафіксовано у зазначених термінах. Дослідники вважають, що стародавній світ греків (їх Космос) мислиться у просторі і часі незмінним. Світ існує поза часу. Наукова думка стверджує, що ідея часу світу у стародавніх людей була відсутньою. Але стосовно «незмінності світу». Ми пам'ятаємо відомий вислів Геракліта: «Все тече та змінюється», який нам розповідає про інше. Не говорячи про античні вірування (стародавніх греків) в колообертання душ у Всесвіті. На наш погляд, говорити про незмінність можливо лише по відношенню усталеності буття як певної системи (Бог створив світ і т.п.), яка функціонує у встановлених Богом межах.

Християнська «лінійна модель світу». Світ Біблії – це «олам», який тлумачиться як потік звершень часу, світ як історія. Християнська свідомість виробляє двовимірне уявлення про світ (як земний та небесний). Він розуміється у контексті «цей час» та «майбутній час». Зауважимо, що фраза «цей час» орієнтує на час, який завжди є (для сучасників) у реаліях нашого життя. А «майбутній час» у смислового відношенні породжує

у свідомості якусь невідому абстрактну конструкцію, яка взагалі може не мати жодного відношення до нас теперішніх та реальності, яка станеться, колиш актуалізується. Не говорячи про конечність земного життя людини, яка може настати у кожному мить її існування. І не тільки її (людства). Крім того, система міркувань «цей час» та «майбутній час» не зовсім така, як презентується офіційною релігійною думкою. У цьому сенсі слід пам'ятати і про вимір «небесний», який є у просторі християнської свідомості. Коли йде мова, що святі знаходяться «зараз» у Царстві Божому. А як ми пам'ятаємо, «кінець часів» християн ще не наступив. Отже, йдеться про теоретичну світоглядну модель світу та її систему координат, про певні питання щодо неї. Окрім того, дослідники вказують, що християнська модель світу «лінійна» нагадує коло, але в його розімкненому вигляді [3]. Поступово ми звернемось до християнської картини світу (у наступних роздумах).

Отже, ми говоримо про циклічну, лінійну та «разом дану» модель світу. Стосовно останньої, то в ній йдеться про уявлення, коли минуле, теперішнє та майбутнє існують одночасно в «одній точці» буття у свідомості людини й одночасно присутні у її дійсності. Така модель есхатологічної ідеї Долі притаманна Великим посвяченим своїх часів. Це і стародавні шамани, жерці Єгипту, Рама та Крішна, Гермес та Орфей, Піфагор та Мойсей, Платон та Ісус (за Е. Шюре) та ін. [5]. Саме вони розкривали таємниці Долі людської душі, уявлення про божественні світи, Закони універсуму. Дослідники вказують, що в європейській культурі уявлення про час як «разом даний» датується та локалізується з часів стародавньої епохи. Так, відомості про таку модель світу (часу) фіксуються у Гомера в його «Іліаді». Потім вони зникають у 5 ст. до н.е. На зміну їй приходять уявлення про час як «потік». Стародавні греки таку модель світу («разом дану») усвідомлювали як певний дар богів. Її сенс сконцентровано у словах та формулі: все, що минуло, що є і що буде, – це тут. Це є певна статична (умовно) картина світу. Тут теперішнє сприймається як суще, минуле також є суще, майбутнє розуміється як таке, що стоїть перед очима «тут і зараз». Всі три «часи» співіснують. Ці три світоглядні моделі стають засадничими у просторі розкриття нашого дослідження [6].

Звернемось до концептуального аналізу засадничих понять дослідження, а саме слова «закон», яке входить у простір смислів ідеї Долі. Закон визначається як зв'язок та взаємозалежність яких-небудь явищ об'єктивної дійсності. Етимологія російського слова за-конь вказує на «начало» та «кінець». Корінь кон- // кер- вказує на смисли «виникати, починатись, закладати початок». Окрім цього термін вказує на межу між початком та кінцем. У слові закон прийнято виділяти кілька значень, але для них є спільне тлумачення, а саме закон розуміється як межа, за якою знаходиться інша сфера життя та духу. Закон визначає Долю. Це слідує з наступних визначень. Злочинець – це той, хто перейшов межу, а ворог сприймається як той, хто знаходиться за межами своїх, де працює закон. Закон знаходиться в середині сфери більш широкої. Останню усвідомлюють як сферу добра та справедливості. У релігійній свідомості кара стає наслідком гріха. Непокарання відділяє людину (її душу) від Бога, а гріх, за який її карають, стає відплатою [3].

Термін «закон» з наукової точки зору тлумачимо як внутрішня необхідність, яка належить природним явищам реального світу, тенденція зміни руху, розвитку. Закон визначає загальні етапи та форми процесу становлення.

Згадаємо про те, що ми говорили вище. Йде мова про термін «світ» (виходячи з його етимологічного аналізу), який тлумачиться як «дно» (галл. *dubnus* – глибокий світ), а Космос (з англосаксонської мови) як «глибоке творіння» (за значенням близьке до російського слова безодня). Отже, в іншій системі координат мислення світ знаходиться в глибинах Божественного буття, може тлумачитись як безодня, мислиться у координатах простору низового світу. В латині слово *mundus* значить «яма», «жертвна яма», як «вхід у підземний світ». У західноєвропейському ареалі – це світ (Космос) [3].

Таким чином, виходячи з цих визначень лінгвістами концепту «світ» та «закон», ми обґрунтовуємо нашу тезу про можливість інтерпретації земного світу (людей) як певного виміру у Всесвіті, де здійснюється, з одного боку, рішення Суду (небесного). В ньому все людство відбуває покарання, він усвідомлюється як низовий світ, з одного боку. Ми зараз не торкаємось уявлень в історії релігійної думки про обраних, святих, або аватар. З іншого боку, світ земний ми експлікуємо як вимір, який «дає» шанс на Спасіння (простір, де здійснюється «обробка, обтісування»).

Засадничі концепти нашого дослідження (світ, смерть, кінець, вічність, суд), які ми проаналізували та будемо розкривати у контексті ідеї Долі, зникаються у смислового відношенні на ідеї кола (циклів) у межах Всесвітнього буття. На концептуальному рівні ця ідея стає домінуючою.

Список використаних джерел

1. Новый словарь иностранных слов. – Мн.: Современный литератор, 2006. – 1088 с.
2. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. В 2 т. / П. Я. Черных – М.: Рус. яз., 2002. – Т.2: А Панцирь – ЯЩУР. – 560 с.
3. Константы мировой культуры. Алфавиты и алфавитные тексты в периоды двоеверия / [Ю. С. Степанов, С. Г. Прокурин]. – М.: Наука, 1993. – 158 с.
4. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
5. Шюре Э. Великие посвященные и Очерк эзотеризма религий / Эдуард Шюре; [пер. с франц. Е. Писаревой]. – М.: Совместное советско-канадское предприятие; СП. «Книга-Принтшоп», 1990. – 419 с.
6. Бадж Е. А. Путешествие души в царстве мертвых. Египетская книга мертвых / Е. А. Бадж; [пер. с англ.]. – М.: Золотой век, 1995. – 436 с.

References

1. Novyy slovar' inostrannykh slov. – Mн.: Sovremennyy literator, 2006. – 1088 s.
2. Chernykh P. Ya. Istoriko-etimologicheskyy slovar' sovremennogo russkogo yazyka. V 2 t. / P. Ya. Chernykh – M.: Rus. yaz., 2002. – T.2: A Pansir' – YASHCHUR. – 560 s.
3. Konstanty mirovoy kul'tury. Alfavitnyye i alfavitnyye teksty v periody dvoeveriya / [Yu. S. Stepanov, S. G. Proskurin]. – M.: Nauka, 1993. – 158 s.
4. Stepanov Yu. S. Konstanty: slovar' russkoy kul'tury / Yu. S. Stepanov. – M.: Akademicheskyy proyekt, 2001. – 990 s.
5. Shyure E. Velikiye posvyashchennyye i Ocherk ezoterizma religiy / Eduard Shyure; [per. s frants. Ye. Pisarevoy]. – M.: Sovmestnoye sovetско-kanadskoye predpriyatiye; SP. «Kniga-Printshop», 1990. – 419 s.

6. Badzh Ye. A. Puteshestviye dushi v tsarstve mortvykh. Yegipetskaya kniga mortvykh / Ye. A. Badzh; [per s angl.]. – M.: Zolotoy vek, 1995. – 436 s.

Bredun I. V., PhD, associate professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Kompaniets L. V., Doctor of philosophical sciences, associate professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Eschatology of Fate: the idea of a circle

The article analyzes the semantic space of the theme of the eschatology of Destiny. The authors study the problem of its interpretation in religious and secular literature. Researchers turn to a number of existing definitions of basic research concepts, highlight existing approaches in the disclosure of the topic of work, and justify the research strategy in its comprehension. In this work, the authors present the idea of the circle as a matrix of eschatological systems, cultivate an unconventional approach to understanding eschatological problems.

Keywords: eschatology, Fate, interpretation, concept, circle, individual, World, matrix.

* * *

УДК 28(477–25)«18/19»:2–774

Брильов Д. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), dbrilyov@gmail.com

Київська мусульманська громада в дорадянські часи (друга половина XIX – початок XX ст.)

Досліджується виникнення та розвиток мусульманської спільноти в м. Києві в дорадянські часи (друга половина XIX – початок XX ст.). Показано, що внаслідок економічних факторів в другій половині XIX ст. відбувається трудова міграція волго-уральських татар-мусульман в Україну, що призводить до утворення мусульманських громад в промислових центрах, зокрема Києві. Виявлено, що значного збільшення мусульманська спільнота зазнала наприкінці XIX ст. внаслідок розташування у Київському військовому окрузі татаро-башкірських частин. Показано, що мусульмани Києва мали свою молитовню та організаційно входили до складу Таврійського магометанського духовного правління. З'ясовано, що напередодні Першої світової війни кількість та впливовість київських мусульман дозволила їм отримати дозвіл на будівництво соборної мечеті, однак початок війни та революційні події завадили мусульманам Києва реалізувати ці плани.

Ключові слова: Іслам в Україні, мусульмани Києва, Російська імперія, Таврійське магометанське духовне правління.

Питання присутності мусульманських спільнот на території сучасної України є вкрай цікавим, але водночас – слабо вивченим. За виключенням кримських татар, які вважаються найбільш чисельною мусульманською спільнотою України, і чия історія та релігійні переконання неодноразово ставали предметом наукового інтереса дослідників, історія, організаційні форми та релігійна практика інших мусульманських меншин України представляє собою «білу пляму» українського ісламознавства. Поодинокі релігієзнавчі розвідки українських дослідників присвячені волінським татарам, азербайджанцям, туркам-месхетинцям та поволзьким татарам¹. Але в цілому мусульманська присутність в Україні (за межами Криму) в новітній період потребує

¹ Слід виокремити оглядову статтю з проблеми мусульманських меншин в Україні О. Бубенка [Бубенок О. Б. Мусульманське населення на теренах сучасної України: особливості формування етнічного складу // Східний світ. – 2006. – №1. – С.25–48].